

Т. І. СУЩЕНКО

доктор педагогічних наук, професор
Класичний приватний університет

ПРОФЕСІЙНО-УПРАВЛІНСЬКА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА – ОЗНАКА ЙОГО УСПІШНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

З огляду на сучасний стан інтеграції вищої освіти в європейський освітній простір висвітлено концептуальні авторські позиції щодо професійної підготовки викладачів вищих навчальних закладів в умовах магістерського педагогічного процесу та їх культурологічного впливу на особистісний розвиток студентів.

Ключові слова: управлінська культура, викладач, культура, магістранти, європейський освітній простір.

Кожна історична епоха висуває свої критерії ефективності педагогічного впливу викладачів вищих навчальних закладів на професійну підготовку кваліфікованих, високоосвічених і конкурентоспроможних кадрів, що свідчить про невичерпність і вічну багатоаспектність цієї проблеми, об'єктивізацію постійної потреби її наукового дослідження.

Професійна діяльність викладача за своєю природою, характером і результатами є морально-етичною, науково-дослідною та управлінською. У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що “освіта має активно сприяти формуванню нової ціннісної системи суспільства – відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота” [3, с. 4].

Відповідно до цих завдань зростають суспільно-наукова роль і значення дослідження професійно-управлінської культури викладача – центральної фігури всієї системи вищої освіти. Її відсутність стала гальмом розвитку суспільства, спричинивши необхідність його оновлення. Спроби реформувати вищу школу, не створюючи нового викладача, приречені на провал. Сучасному ВНЗ необхідний викладач – інноваційна особистість з високим рівнем професійно-педагогічної, управлінської культури та соціальної компетентності, а головне – з іншим стилем професійного мислення, адекватним основній потребі – оновлення суспільства.

На теоретико-методологічному рівні проблеми оновлення професійної підготовки викладачів вищої школи вже висвітлено в працях вітчизняних філософів, психологів, педагогів і культурологів (Є. Барбіної, І. Беха, Г. Балла, Я. Бельмаз, С. Боришевського, С. Вітвицької, С. Гончаренка, І. Зязюна, С. Крисюка, В. Кудіна, О. Морозова, Н. Ничкало, В. Олійника, Н. Протасової, О. Пехоти, Л. Пуховської, В. Семиченко, Т. Туркот, С. Шандрок, В. Червонецького, Д. Чернилевського та ін.). Дослідники визначили вагомі й перспективні можливості інтеграції педагогічних знань, професійно орієнтованих позицій у змістових навчальних модулях професійної підготовки викладачів вищої школи. Втім, найважливішим, на наш

погляд, є врахування в процесі конструювання професійної підготовки викладача вищої школи такого спіралеподібного культурологічного руху, що не лише накопичує все нові й нові цінності, знання, уявлення, досвід, а й реалізує зв'язок людини з людиною в тих формах, які потрібно вважати необхідними та достатніми для цілісного буття людини як культурної істоти й цілісного буття культури як олюдненого світу (М. Каган).

Сучасний рівень культури суспільства вимагає певних дій для досягнення позитивних результатів. Системотвірним фактором спільних дій у професійній підготовці викладачів має стати широкомасштабне впровадження принципу *гуманізації* в усі ланки та сфери професійної підготовки спеціалістів, гуманістична зорієнтованість ціннісних орієнтацій викладачів на шляху до інтеграції у світовий освітній простір.

У зв'язку із цим ми маємо будувати сучасний магістерський педагогічний процес *культуровідповідно*. Це означає, що його конструювання з метою інтеграції у світове чи європейську освітнє середовище має відбуватись з урахуванням реалій сучасного соціуму й досягнень педагогічної науки.

Мета статті – науково обґрунтувати необхідність глобального підвищення рівня сформованості професійно-культурного досвіду, управлінської культури викладача як важливої складової його професійної діяльності.

Історично склалося так, що головним показником та критерієм професійної діяльності викладача вищого навчального закладу була і є наявність наукового ступеня, а не саме викладання. Навіть підвищенням кваліфікації викладача у вищому навчальному закладі досі вважають захист дисертації.

Академічне визнання, фінансові винагороди, просування в кар'єрі залежать переважно не від якості викладання або організації навчального процесу, а від наукових досягнень педагога.

В Україні тільки-но почали розробляти спеціальні програми підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури, де викладачам читають курси “Педагогіка вищої школи”, “Основи педагогічної майстерності” тощо. Із часом для професорсько-викладацького складу стане нормою проходити такі курси, щоб підвищити статус викладання у сфері вищої освіти, незважаючи на науковий ступінь. Ринкові принципи конкурентоспроможності випускників вищої школи вимагають виконання викладачем нових, досі не відомих йому функцій.

Зокрема, у Великій Британії створено для цього Інститут навчання та викладання в секторі вищої освіти – ILTNE.

Голова Національного комітету, відзначаючи суперечність і неузгодженість між системою винагород та визнання професорсько-викладацького складу й потребами студентів та суспільства, порушив питання про необхідність виокремлення професії викладача вищої школи з усіма відповідними наслідками (Я. Бельмаз); залучення до програми “Постійного професійного розвитку” всіх верств професорсько-викладацького складу (від аспіранта до професора).

Було виділено такі напрями діяльності в цьому контексті:

- акредитація й розробка курсів та інших шляхів навчання й підвищення кваліфікації працівників сектору вищої освіти;
- збір, аналіз і розповсюдження досліджень з практики викладання та підвищення кваліфікації в секторі вищої освіти в доступному форматі для використання академічною спільнотою;
- розвиток і заохочення практики викладання на високому рівні, включаючи доцільне й ефективне використання комунікативних та інформаційних технологій.

Подібним чином такі напрями останнім часом розробляють завдяки державній акредитації магістерської підготовки у вітчизняній практиці вищих навчальних закладів.

За нашими уявленнями, у завтрашній магістерській підготовці викладачів потрібно зберегти розумне поєднання багатого позитивного й унікального вітчизняного досвіду інтеграції спеціально створених для цього програм державного підпорядкування з освоєнням з творчим запровадженням світового та європейського досвіду формування загальнолюдських цінностей.

Загалом майбутні перспективи створення належного освітнього простору з метою професійної підготовки викладачів в умовах європейського простору не визначені, як і не визначено механізмів зближення загальнолюдських культурологічних цінностей з унікальними культурами й цінностями народів. На часі дослідження педагогіки та культури миру, створення академічних центрів або хоча б лабораторій, а в найближчій перспективі – науково-дослідних інститутів порівняльної педагогіки.

Результати наших досліджень дають підстави зробити висновок про те, що ефективність інтеграції педагогічних знань та формування на їх основі професійних культурологічних позицій викладачів вищої школи в цілому залежить від сукупності умов, які безпосередньо чи опосередковано забезпечують перебіг цього процесу. На наш погляд, у структурі системи психолого-педагогічних умов успішної підготовки сучасного викладача, реалізації цього процесу можна виділити два основних блоки:

- ґрунтовне вивчення європейського досвіду та добір, конструювання й використання в магістерському педагогічному процесі цілісного трактування (у розумних межах) педагогічних явищ як інтегративної цілісності;
- спільний пошук способів і засобів порівняння педагогічних явищ та фактів різних зарубіжних систем освіти й життєдіяльності, сучасного методичного їх забезпечення.

Блок конструювання та використання у вищій школі педагогічних напрацювань щодо інтегративної культурологічної цілісності має відбуватися без усіляких інфантильних установок, обоження одних наукових педагогічних досягнень і критики інших навіть тоді, коли йдеться про внутрішню інтеграцію, інтеграцію в найближчому освітньому середовищі, аде-

кватно відображаючи сучасні тенденції суспільного розвитку світу та Європи, культурних, соціальних, економічних, психологічних, математичних, біологічних і інших наук, а також перспективні напрями вдосконалення й підвищення якості життя через поглиблення та гуманізацію процесів комунікації, інформатизації, факторів корпоративної культури, спрямування їх на збереження й удосконалення культури життя загалом.

Отже, бути систематизованими на кожному етапі формування готовності викладачів вищої школи до педагогічної діяльності в нових умовах соціально-культурних реалій означає:

- мати високий рівень фундаментальної теоретико-педагогічної підготовки, у якій оптимально сполучається достатня широта загальнолюдської й управлінської культури, психолого-педагогічної підготовки з глибиною рівнево-предметної профілізації;

- створити професійно орієнтоване середовище, яке забезпечує діалектичну єдність ефективної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу вищої школи за допомогою всебічного забезпечення професійно-пізнавальної, науково-дослідницької й громадської діяльності та спеціально організованої системи комунікацій за допомогою сучасних інформаційних технологій, можливостей розв'язання професійно важливих завдань, наукового аналізу соціально-економічної сутності професійних проблем на рівні світових та європейських вимог;

- організувати спеціальну підготовку майбутніх викладачів до інтеграції педагогічних ідей, досвіду й узагальнення тих досягнень світової та європедагогіки, які мають безсумнівні переваги над вітчизняною педагогікою.

Нині вітчизняна професійна педагогіка досліджує багато таких загальнолюдських проблем, які ще вчора сприймали як абстрактні, а тепер вони щодня стають дедалі актуальнішими, конкретнішими, торкаючись усіх мешканців планети, у пошуках більш досконалої системи освіти, шляхів інтеграції в європейський освітній простір, подолання планетарної провінційності, деформації моральної свідомості. Такі пошуки прогресивних викладачів відбуваються в усьому світі. Цей пошук є архіважливим, бо якщо саме зараз не докласти зусиль до оздоровлення морально-психологічного клімату в усіх сферах, пробудження совісті, обов'язку, людяності й відповідальності, то в недалекому майбутньому всі негативні явища у відносинах людей, народів, країн, які спостерігаються сьогодні, можуть набути катастрофічних наслідків.

Такий підхід пояснюється й тим, що будь-яка система освіти може слугувати засобом саморозвитку та успішної професійної самореалізації тільки тоді, коли для цього створені внутрішні умови. Тому сучасна вища школа світу потребує викладача-професіонала, мислення якого не обмежене спеціальними знаннями, а має риси універсалізму, фундаментальності й морально-духовної основи, викладача, який би не тільки міг удосконалювати зміст своєї професійної діяльності, а й був взірцем високої духовності, духовної культури, культурологічного осмислення своїх основних фун-

кцій, освіти, гуманізації життя кожної особистості, запровадження в педагогічному процесі діалогічних засад, адже особистість, як слушно зазначає І. Бех, це така сукупність, яка протистоїть будь-якому насильству [1].

Сучасному викладачу варто рішуче повернутись обличчям до культури та виховання, бо якщо й надалі він абсолютизуватиме свою місію як транслятора знань, у такої освіти немає майбутнього, вона виродиться в систему дистанційного навчання та вимре як така (Прес-служба НАПН України).

У філософії існує цікава закономірність: якщо особистість студента – це розвивальна система, то це означає, що його професійне мислення має відповідати сучасному науково обґрунтованому філософському закону – розвитку систем. Втім, традиційно в посібниках з педагогіки вищої школи досі теорія навчання й теорія виховання розглядають окремі розділи, що не сприяє цілісному уявленню про професійний розвиток майбутнього спеціаліста в будь-якій галузі, а особливо – в освітній. Педагогічна наука має довести, що єдиний процес професійної підготовки не може здійснюватись “через паркан” односторонніх підходів до розвитку професійного мислення майбутніх фахівців.

Традиційно також майже в усіх підручниках з педагогіки вищої школи існує окреме уявлення про методи формування професійної свідомості й педагогічної дії. Втім, професійна дія педагога у відриві від свідомості насправді є демагогія.

Хіба можна уявити викладача за межами таких функцій, як вихователь, дослідник, організатор живих контактів з науковцями, студентами, їхніми батьками, практичний психолог, вихователь професійної культури і свідомості, перетворювач людських стосунків, соціально-моральних реалій тощо?

У розробці концептуальної моделі професійної підготовки викладача, формування його професійно-управлінської культури в процесі магистратури ми спиралися на праці вітчизняних учених, у яких відображено: погляди та ідеї щодо гуманізації професійної освіти (О. Алексюк, В. Андрущенко, В. Беспалько, Б. Гершунський, Н. Дем’яненко, І. Зязюн, В. Лозова, В. Майборода, Н. Ничкало, О. Попова, В. Сластьонін, А. Сущенко, Г. Шевченко); стратегія розвитку вищої педагогічної освіти, інноваційні процеси й реформи у вищій школі (С. Гончаренко, М. Євтух, С. Ісаєнко, В. Зінченко, С. Золотухіна, І. Зязюн, В. Манько, О. Попова, І. Прокопенко, Л. Соколова, С. Сисоєва, В. Шадриков). Управління як цілісний педагогічний процес розглянуто в працях В. Андрєєва, Ю. Бабанського, В. Євдокимова, Н. Кузьміної, А. Міщенко, А. Орлова, В. Сгадова.

Найбільш важливими для організації нашого дослідження виявились такі наукові напрями: підготовка й управління кадрами різних галузей економіки (Г. Атаманчук, В. Бойков, В. Компанієць, Г. Мальцев, В. Мальцев, Е. Охотський та ін.); становлення особистості керівника-професіонала (Т. Гура, О. Ігнатюк, О. Пономарьов, О. Романовський та ін.); управлінська

культура спеціалістів (С. Алієва, О. Виханський, В. Дятлов, Р. Сущенко, А. Турчинов, Т. Шаргун та ін.).

Відсутність сформованої професійно-управлінської культури навіть досвідчених викладачів свідчить про те, що далеко не всі й не усякі їхні дії та результати професійної діяльності плідно впливають на становлення студентів вищих навчальних закладів як високоморальних і кваліфікованих спеціалістів з погляду суспільної моралі в умовах ринкової економіки. Не завжди навіть академічна група ВНЗ свідомо приймає на віру духовно-етичну позицію й діяльність сучасного викладача. Тільки його моральна практика (ставлення, реакція на політику й спосіб життя людей, його власна поведінка) перевіряє цінність створених ним професійних цілей та ідей, спосіб мислення, творчі наміри. Потрібні також значні й усвідомлені зусилля, навіть активна особистісна творчість самого викладача в цій сфері для цілеспрямованого формування й розвитку моральної практики в умовах складного соціуму, в якому розвиток якісно нової етики та практики навчальних відносин має духовно збагачуватись у процесі викладання. Підвищення рівня відповідальності за цей процес має набирати сили не за наказом “згори”, а за власним визнанням необхідності й значущості духовного взаємозбагачення студентів і викладачів у педагогічному процесі вищої школи.

Це положення експериментально підтверджено, про що свідчать ціннісні орієнтації, які мають суттєвий вплив на всі її аспекти й свідоме ставлення викладача до професії на основі педагогічного аналізу та характеристики його широкої мотивації.

У цьому контексті винятково важливу роль відіграє визнання особистісної своєрідності кожного майбутнього професіонала, його права на самостійну траєкторію свого професійного шляху, реального самоаналізу потреб у професійному розвитку. Особливого значення набуває також прогностична орієнтація керованої самим викладачем стратегії професійного розвитку й саморозвитку в умовах навчання в магістратурі.

Тому магістранта, як майбутнього викладача, у перші дні професійної підготовки варто визнавати суб'єктом, реальним творцем власного науково-педагогічного професіоналізму.

Зокрема, В. Кремень, досліджуючи окреслену проблему, доводить, що сучасна цивілізація значно розширює й ускладнює комунікативне середовище, в якому людина повсякчас вступає в безліч контактів, які мають різну географію; що в ситуаціях конкуренції перед освітою постає чимало нових завдань; що “головне з них – залишити в минулому авторитарну, репресивну педагогіку і перейти до педагогіки толерантності. Утвердити в навчальних закладах атмосферу взаємної поваги і пошанування тих, хто навчається. Перейти від суб'єктно-об'єктних відносин між учителем і учнем, професором і студентом, до суб'єкт-суб'єктних, де обидві сторони були б активними й діяльними. Без цих зрушень ми не змінимо суспільства, держави” [2, с. 9].

Тому сьогодні, як ніколи раніше, першою й найважливішою педагогічною ознакою успішної діяльності викладача вищої школи є і буде не безосо-

бовий інформаційний підхід з акцентом на засвоєння знань, умінь і навичок, як до суто формального навчання, однакового для всіх, а перехід до особистісно орієнтованої цілеспрямованої професійної підготовки кожного фахівця як суб'єкта сучасного етапу розвитку наукової думки людства, здатного під керівництвом викладача поєднувати знання з різних наук, приводити ці знання в систему в щоденній майбутній професійній діяльності, обов'язково переосмислювати своє професійне ставлення до існуючого, інколи навіть перспективного досвіду, учитись цілеспрямовано працювати, самостійно організовуючи активне самовиявлення творчого потенціалу і його зростання.

Що все це означає? І чому? У глобальному світі, який уже зараз ставить безліч невідомих і нетрадиційних інтелектуальних запитань, викладачу, відповідаючи на них, необхідно мислити інакше, ніж раніше, ставитись до своїх відповідей на питання, пов'язані з активною глобалізацією освітнього простору, не тільки обережно, а й особливо відповідально. Потрібно ще багато часу й зусиль, щоб підвищити рівень свого глобального культурологічного мислення та свідомості студентів, щоб разом мислити позитивно.

Тому навіть тлумачення таких загальноприйнятих термінів у педагогіці, як "починати викладати", потрібно пов'язувати зі словами "починати навчати студентів дисципліни професійного мислення", "розвитку уяви", "будуючи" разом з ними свіжі думки, які мають бути різними, великими, значними, яскравими, масштабними й добрими.

Оптимальна організація такого викладання відкриває великі можливості й природну налаштованість студентів на те, щоб мати під час професійного навчання свою думку, пробуджує бажання її формулювати й відстоювати. Такий цілеспрямовано організований викладачем процес психологи називають організацією "*зваженого мислення*", яке стає феноменом культури, оскільки культура стосується його особистості, виступаючи як міра та фактор її розвитку, презентуючи при цьому не тільки спосіб мислення, а й характер ставлення до діяльності. Ефективна діяльність викладача, таким чином, визначається й тим, настільки широко, соціально усвідомлено він здатний реагувати на різні, інколи не зовсім йому "симпатичні" ідеї та висловлені студентами думки, наскільки вільно він володіє наукомісткою технікою й психолого-педагогічною технологією, як розвинута в ньому здібність не відставати від темпів наукового прогресу, як ці властивості пронизує розуміння загальнолюдських пріоритетів.

Тому термін "управлінська культура" охоплює інтегровані характеристики і якості підготовки випускника, категорії результату вищої професійної освіти. Формування управлінської культури є новим типом цілепокладання, що зумовлює необхідність переходу сучасного викладача від переважно академічних форм роботи й норм оцінювання до оцінювання професійної та соціальної підготовленості випускників.

Викладач зі сформованою професійно-управлінською культурою є цілісною, інтегральною особистістю, яка тим і відрізняється, що володіє фундаментальним загальнонауковим, методологічним знанням, системою цінні-

сних культурологічних орієнтацій, спрямованих на творчий саморозвиток і дослідницьку діяльність, володіючи науково-етичним стилем мислення як особистісною цінністю у формуванні цілісної особистості студента.

Саме такий стиль професійно-управлінської культури – запорука глибокого внутрішнього взаємозв'язку мислення, загальної культури, світогляду й професійної свідомості успішного викладача вищої школи, у якого здатність творчо мислити є ціннішою та вищою за його вміння й знання.

На думку відомого психолога І. Русинки, бути ефективним викладачем означає завжди мати багато ідей, яскравих педагогічних знахідок, нехай навіть якісь із них будуть хибними, ніж постійно відчувати дефіцит яскравих думок [4, с. 180].

Професійний розвиток і саморозвиток викладача вищої школи залежать від того, наскільки сама особистість є суб'єктом, реальним творцем своєї професійної діяльності.

Друга ознака успішного викладача в добу глобалізації освітнього простору – його професійна потреба позбутися буденності в навчальному спілкуванні, спалах при цьому осяяння й прозріння, коли студенти під час викладання знаходять у нього щось до цього не відоме, виражаючи приємне ставлення й позитивні емоції, під час яких, за нашою концепцією педагогічного процесу вищої школи, тільки й відбувається в аудиторії духовна взаємодія, як найважливіша умова інтелектуальної співтворчості та наукового діалогу.

Тому головними специфічними рисами сучасного процесу викладання у вищій школі стають відкритість до партнерства, новаторства, цільова індивідуалізація розвитку педагогічних систем, варіативність форм, методів і засобів викладання, соціальна цінність яких полягає в пробудженні й розвитку здібності студентів самостійно здобувати нові наукові знання, творчо використовувати та перетворювати їх на найважливіший засіб досягнення успіху в оновленні практичної професійної діяльності.

Висновки. Таким чином, у системі безумовних змін і пріоритетів професійної діяльності викладача вищої школи на перший план виступають:

- організація викладання на основі висококультурного, інтелектуального діалогу, духовної взаємодії та співтворчості;
- цілеспрямоване підвищення соціального й особистісного статусу студента, його особистісного потенціалу;
- розвиток здатності студента бути суб'єктом навчальної діяльності, успішно використовувати Інтернет як ключ знань з усього світу;
- розкривати та примножувати діяльнісні можливості майбутніх спеціалістів компетентно й відповідально виконувати соціально-професійні ролі, розвивати ціннісні орієнтації, продукувати нові ідеї, створювати реальні передумови й “точки зростання” для постійного саморозвитку;
- вироблення в студентів власної оригінальної особистісної позиції з будь-якого аспекту життєдіяльності й майбутньої професійної діяльності.

Отже, тільки враховуючи об'єктивні цивілізаційні зміни й тенденції глобалізації, культурологізації та гуманізації освітнього простору, задале-

гідь передбачаючи їхній вплив на всі сфери життєдіяльності людства, вища школа зможе досягти інноваційного рівня свого розвитку, зайняти у Всесвіті гідне місце у справі дієвого цілеспрямованого впливу на створення мобільного висококультурного суспільства.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
2. Кремень В. Освіта в структурі цивілізаційних змін. *Вища освіта України*. 2011. № 1. С. 9.
3. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 № 347. *Освіта України*. 2002. № 33 (23 квітня). С. 4–6.
4. Русинка І. І. Психологія : навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2011. 407 с.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017.

Сущенко Т. И. Профессионально-управленческая культура преподавателя – признак его успешной педагогической деятельности

С учетом состояния интеграции в европейское образовательное пространство изложены авторские концептуальные позиции относительно профессиональной подготовки преподавателей высшей школы в условиях магистерского педагогического процесса, его культурологического влияния на личностное развитие студентов.

Ключевые слова: *управленческая культура, преподаватель, культура, магистрант, европейское образовательное пространство.*

Sushchenko T. Professional and Administrative Culture of a Teacher as a Significant Part of Their Successful Pedagogical Activity

The factors that negatively influence the updating of the system of professional training of teaching staff are being analyzed. It is emphasized that the present and future teacher should be prepared in accordance with historically determined aims, respectively to universal and national values. It is necessary to develop adequate strategies for continuous pedagogical education, pedagogical processes capable of helping the European teacher to become a panacea for threats and risks posed by globalization processes and other conflicts of modern civilization.

The system-creating factor of joint activity should be the wide-scale implementation of the principle of humanization in all levels and areas of professional training of specialists, as well as humanistic orientation of teachers towards the integration into the global educational world.

In this regard, it is necessary to build a modern master's pedagogical process in accordance with culture. It means that the process must be designed with the purpose of integration into the World or European educational environment

For this purpose the following requirements must be taken into the account: adequate reflection of contemporary tendencies of international and European social development, cultural, social, economic, psychological and other sciences, specially organized system of communication using modern means of information technologies, opportunities to solve professionally important tasks, scientific analysis of socio-economic essences of professional issues at international and European requirements.

Key words: *managerial culture, teacher, culture, masters, European educational environment.*